

ФУНКЦІЇ СТАТУТНОГО КАПІТАЛУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Статья посвящена исследованию функций уставного капитала по законодательству Украины. Автор формулирует собственное определение правообеспечительных функций и проводит их классификацию на основные и производные (дополнительные). Даются предложения по усовершенствованию действующего законодательства.

Ключевые слова: *функции уставного капитала, защита интересов акционеров, защита интересов кредиторов, акционерное общество.*

The article is devoted to research of the functions of the share capital under Ukrainian legislation. The author formulates own definition of share capital legal functions and gives their classification into basic and complementary. The prepositions as to the current legislation improvement are given by the author.

Key words: *functions of share capital, protection of shareholders interests, protection of creditors interests, joint-stock company.*

Сутність статутного капіталу акціонерного товариства, як і будь-якого іншого явища правової реальності, знаходить своє відображення у його функціях.

Дослідженню правових проблем, пов'язаних з функціями статутного капіталу, були присвячені праці таких науковців, як С.В. Глібок, О.Р. Кібенко, О.М. Кірсанов, А.В. Пендак Сарбах, І.В. Спасибо-Фатєєва, Ю.О. Тарасенко та ін. Однак досі питання функцій статутного капіталу залишається одним з найбільш дискусійних та недостатньою мірою розкритих. В юридичній доктрині не наводиться визначення функцій цієї категорії. Досить часто це призводить до певної плутанини при здійсненні їх класифікації, що, у свою чергу, негативно позначається на виборі законодавцем оптимальної моделі побудови концепції статутного капіталу, яка б передбачала збалансований захист різних учасників акціонерних правовідносин.

На сучасному етапі розвитку корпоративного права переважна більшість правників виділяють три функції статутного капіталу АТ: стартову (функцію джере-ла коштів для підприємницької діяльності), гарантійну й функцію визначення частки участі кожного акціонера в товаристві (функцію визначення обсягу корпо-

ративних прав акціонера, регулятивну)¹. Інші вчені називають ще декілька функцій. Так, С.В. Глібок, крім вищеназваних, виділяє також організаційну функцію; М.Г. Іонцев, Т.В. Кашаніна й Ю.О. Тарасенко окремо виділяють індикаторну (контрольну) функцію; В.М. Кравчук називає економічну, інституційну й інформаційну функції. О.Р. Кібенко й А.В. Пендак Сарбах додають ще й облікову функцію²; О.М. Кірсанов виділяє – суверенітетну функцію статутного капіталу³.

Однак низка функцій, якими оперують зазначені автори, більше стосується економічної сутності капіталу, аніж правової. Вони не потребують законодавчого механізму для свого виконання, а тому виникає сумнів щодо їх виокремлення. У першу чергу це стосується організаційної функції, яка на підставі належних акціонерам часток визначає організаційну структуру і служить чинником, що впливає на управління АТ⁴. З нашого погляду, вона не є функцією статутного капіталу, адже відсутні норми, спрямовані на її забезпечення. Виділяючи цю функцію, ми фактично аналізуємо норми законодавства про управління товариством, а не норми, що визначають режим капіталу.

Це стосується й інформаційної функції. Розглядаючи її, В.М. Кравчук підкреслює, що відомості про статутний капітал (насамперед про його розмір), його розподіл між учасниками, предмет внесків і порядок формування мають важливе інформаційне значення. Розмір статутного капіталу дозволяє оцінити обсяг ризику учасників та кожного з них, зокрема, розподіл голосів між ними і вплив на діяльність товариства⁵. Однак норми законодавства, що регулюють розкриття товариством інформації, у тому числі й про капітал, створюють окремий інститут корпоративного законодавства, тому сам по собі статутний капітал не виконує інформаційної функції.

Вважаємо, що слід поставити під сумнів виділення також інституційної функції, сутність якої полягає в тому, що без формування статутного капіталу неможливе створення окремих юридичних осіб, оскільки законодавством передбачено вимоги до його мінімального розміру⁶. Дійсно, за українським законодавством АТ (як і інші господарські товариства) не буде зареєстроване як суб'єкт господарювання без формування статутного капіталу в установленому законом розмірі. Розглядаючи цю функцію, ми звертаємо увагу на той факт, що в багатьох країнах (наприклад, Російській Федерації) передбачається формування статутного капіталу АТ після державної реєстрації. Тому в цьому випадку навряд чи можна говорити про інституційну функцію. Адже АТ буде зареєстроване як юридична особа й без формування статутного капіталу. Вважаємо, не слід виділяти цю функцію, оскільки вона нічим не відрізняється від гарантійної функції статутного капіталу.

На наше переконання, правильніше було б у правовому дослідженні визначити саме правозабезпечувальні функції, під якими слід розуміти напрями впливу статутного капіталу на досягнення правового та економічного результату через систему правових приписів, що встановлюють правила його формування, підтримання або зміни.

Розглянемо детальніше перелічені функції, які були перераховані вище, й зосередимо увагу виключно на тих, що притаманні саме статутному капіталу і виконання яких забезпечуються нормами, що встановлюють режим останнього. Зауважимо, що при визначенні функцій ми обираємо для цього вузький підхід.

1. Стартова функція полягає в тому, що внесене до статутного капіталу майно складає матеріальну базу для ведення учасниками товариства власної (незалеж-

ної) підприємницької діяльності одразу після його створення. Однак В.М. Кравчук вважає її видом економічної функції⁷, а О.М. Кірсанов – суверенітетною⁸. Дійсно, статутний капітал складає економічну основу діяльності АТ, але це поняття є надто загальним та не відображає всієї його специфіки.

Більш вдало, на нашу думку, визначати цю функцію як інвестиційну, зважаючи на те, що у світі статутний капітал все частіше постає як основне джерело інвестицій для АТ. Вона має місце як при створенні останнього, так і при його подальшому функціонуванні. У першому випадку вона реалізується при проведенні первинної емісії акцій через розширення кола цінностей, які можуть виступати вкладками до статутного капіталу (виконання робіт, надання послуг). Таким чином, фактично створюються більш сприятливі умови для створення інноваційних високотехнологічних компаній. У другому випадку вона реалізується шляхом (а) спрощення та скорочення самої процедури збільшення статутного капіталу при здійсненні додаткової емісії акцій, обмеження переважних прав акціонерів. Це дає можливість більш швидко отримувати кошти, необхідні для розвитку товариства, та спрощує порядок залучення конкретного стратегічного інвестора; (б) викуп власних акцій АТ з метою їх наступного перепродажу (придбання акцій за низькою ціною, а потім їх перепродаж за більш високою, різниця становить прибуток товариства); (в) надання фінансової допомоги на придбання акцій товариства (АТ отримує відсотки за її надання, а також це надає можливість залучити до участі у ньому вигідного інвестора). Нещодавні зміни в корпоративному праві європейських країн (Німеччині, Франції та ін.) свідчать про надання переваги саме фінансуванню за рахунок статутного капіталу перед кредитним фінансуванням.

Однією з найбільш важливих норм чинного законодавства України, спрямованих на виконання статутним капіталом інвестиційної функції, є вимога обов'язкового його формування в мінімально встановленому законодавством розмірі як умови реєстрації товариства.

В юридичних джерелах зустрічається думка, що для виконання розглядуваної функції формування статутного капіталу не є обов'язковим, оскільки матеріальну базу для діяльності товариства можна забезпечити шляхом залучення позичкових коштів⁹. Інший погляд має Ю.О. Тарасенко, який зазначає, що залучення позичкових коштів при несформованому до кінця статутному капіталі істотно порушувало б права кредиторів такого товариства, тому що для останніх його наявність є тією величиною, в межах якої товариство гарантує задоволення їх майнових інтересів. Обов'язок оплати капіталу, вважає вчений, повинен виключати можливість публічного продажу пустих, нічим не забезпечених «папірців»¹⁰. Ми переконані, що на сьогодні покладати виконання інвестиційної функції статутного капіталу на етапі створення АТ на інші механізми було б недоцільно, оскільки це є не вигідним з економічної точки зору, а не тому, що це порушувало б права кредиторів¹¹. Інвестування АТ за рахунок статутного капіталу має низку переваг порівняно з тим, яке здійснюється за рахунок позичкового капіталу. Адже в першому випадку АТ не обтяжує себе зобов'язаннями по виплаті регулярного фіксованого доходу, як це повинно мати місце у випадку з випуском облігацій чи отриманням кредиту.

Значення інвестиційної функції взагалі важко переоцінити, однак українське законодавство містить недостатньо норм, спрямованих на її виконання (особливо це стосується функціонування вже створеного товариства). На наше переконання,

треба доповнити акціонерне законодавство нормами, які сприяли б реалізації цієї функції, зокрема, слід розширити коло цінностей, які можуть виступати вкладами до статутного капіталу, лібералізувати процедуру викупу акцій, передбачити можливість надання АТ фінансової допомоги третім особам на придбання його акцій.

2. Найбільш дискусійною функцією статутного капіталу АТ є гарантійна. Ідея про те, що статутний капітал повинен гарантувати інтереси кредиторів, які вступають у правовідносини з товариством, почала розвиватися ще у ХІХ ст., а сьогодні отримала своє закріплення в чинному законодавстві України. Більшість вітчизняних учених з корпоративного права як раз і розглядають статутний капітал саме з позиції гарантії захисту інтересів кредиторів (В.А. Белов, І.В. Спасибо-Фатєєва, Ю.О. Тарасенко, О.С. Янкова та ін.)¹². Гарантійна функція статутного капіталу виявляється в тому, що АТ повинно мати реальне майно, яке утворюється в результаті його господарської діяльності і, яке в подальшому становить собою чисті активи¹³. Це майно товариства, яке відповідає статутному капіталу, буде використано ліквідатором переважно для задоволення претензій кредиторів, і тільки після повної сплати боргів АТ залишковий капітал буде розподілений між учасниками (акціонерами). Таким чином, статутний капітал стає своєрідним «буфером кредиторів», тобто служить гарантією, що зобов'язання перед ними будуть виконані¹⁴.

Однак деякі правознавці (О.М. Вінник, В.М. Кравчук, І.С. Шиткіна) вбачають призначення гарантійної функції статутного капіталу не лише в тому, щоб забезпечити фактичне створення останнього, а й щоб зберегти майно на рівні не нижче передбаченого статутом розміру¹⁵. Протилежної позиції дотримуються М.Г. Іонцев, Т.В. Кашаніна та Ю.О. Тарасенко, які розглядають вимогу щодо підтримання вартості чистих активів у розмірі не менше статутного капіталу як окрему його функцію – контрольну (індикаторну)¹⁶. При цьому вони стверджують, що вона є логічним продовженням гарантійної функції. Як вказує Ю.О. Тарасенко, якщо гарантійна роль статутного капіталу полягає в тому, що АТ повинно мати в наявності реальне майно у розмірі не нижче величини статутного капіталу, то контрольна функція статутного капіталу означає, що товариство повинно підтримувати наявність певного мінімуму майна на необхідному рівні для забезпечення нормального функціонування організації¹⁷. У першу чергу тут ідеться про вимогу, передбачену законодавством, щодо закріплення співвідношення між статутним капіталом і чистими активами. В українському законодавстві містяться й інші норми, спрямовані на підтримання статутного капіталу: неправомірність зменшення статутного капіталу товариства, якщо в результаті цього його розмір стане менше мінімального, передбаченого законодавством. У такому випадку воно підлягає ліквідації; обов'язок товариства повідомити кредиторів про зменшення статутного капіталу, які мають право вимагати достроково припинення (виконання) своїх зобов'язань і відшкодування збитків; обмеження, що встановлюються на виплату дивідендів. Однак законодавець не враховує непряме переведення коштів. Так, фактично неконтрольованим залишається процес переведення товариством активів чи прийняття на себе зобов'язань, що зводить нанівець усі інші намагання законодавця підтримувати статутний капітал на належному рівні.

У літературі також виділяється облікова функція, яка застосовується для зручності ведення бухгалтерського обліку активів, пасивів, щоб відокремити прибут-

ки від збитків товариства. Оскільки статутний капітал відображається у бухгалтерській звітності як стаття пасивів, то, по суті, обмежується виплата акціонерам дивідендів із нього¹⁸. Може здійснюватися обмеження й щодо інших виплат акціонерам. Як бачимо, контрольна і облікова функції є тотожними. Що ж стосується термінологічної назви, то більш прийнятною є остання, оскільки вона більш повно відображає суть цієї функції.

Деякі вчені (А.П. Єфименко, Ю. Єршов, О.Р. Кібенко, С.А. Троценко, Ц.В. Церенов) не надають функції гарантії інтересів кредиторів великого значення і вважають вимогу стосовно обов'язкового мінімального розміру статутного капіталу суто формальним питанням, посилаючись на те, що цей капітал не відповідає дійсному розміру майнової бази АТ, якою реально і забезпечується обсяг його майнової відповідальності перед кредиторами¹⁹.

Виникає запитання: а чи треба взагалі покласти на статутний капітал функцію гарантії інтересів кредиторів? Адже яке б не було співвідношення статутного й дійсного капіталу, єдиним фондом для задоволення інтересів кредиторів залишається майно товариства. Постає ще одне: якщо не гарантію інтересів кредиторів, яку ж тоді функцію виконуватиме статутний капітал АТ?

Доречно навести точку зору науковців (О.Р. Кібенко й А.В. Пендак Сарбах), які вказують, що капітал товариства – це записка захисту інтересів самих учасників, або акціонерів, зокрема, щодо розмежування відповідальності учасника (акціонера) й товариства. Оскільки відповідальність власників обмежується до розміру вкладеної власності, то при неплатоспроможності товариства відмежування капіталу стає запискою зменшення ризиків вкладення власності в акціонерний капітал²⁰. Про важливість цієї функції вказувала й група експертів високого рівня²¹. Її суть полягає в тому, що законодавчо встановлений режим повинен гарантувати, що капітал, інвестований у товариство, істотно не зменшився, не був виведений з нього. Усім учасникам АТ має бути забезпечено право на отримання корпоративних прав, адекватних дійсній вартості внесених вкладів, а також право на захист своїх корпоративних прав від розмивання²².

Отже, слід виділяти не просто гарантійну функцію, а окремо функцію гарантування інтересів кредиторів і функцію гарантування інтересів акціонерів. Останню ж недоцільно розглядати складовою більш загальної гарантійної функції внаслідок її особливої значимості.

3. Статутний капітал також використовується як інструмент для визначення частки кожного учасника. Увесь статутний капітал розподіляється на акції (частки), кожна з яких має однакову номінальну вартість. Необхідно розрізняти терміни «участь», «право участі» й акція як «частка участі» в АТ. Під участю в АТ розуміється діяльність акціонерів, спрямована на реалізацію передбачених законом та статутом прав та обов'язків, заснованих на членстві в ньому. Право участі – це передбачена законом та статутом можливість бути акціонером і здійснювати на цій підставі відповідні права й виконувати обов'язки. Акція як частка участі в АТ – це відповідний їй виду обсяг прав та обов'язків акціонерів²³.

О.А. Воловик пропонує визначати частку учасника в статутному капіталі як обсяг корпоративних прав в ідеальному виразі відповідно номіналу вартості його внеску, коли за абсолютну величину корпоративних прав, пропорційну номінальному розміру статутного капіталу, береться одиниця або 100%²⁴. Однак за умови скасування номінальної вартості, необхідність якої ми обстоюємо²⁵, частка участі кожного акціонера визначатиметься як співвідношення кількості належних йому акцій до загальної кількості акцій, емітованих товариством.

Розмір частки учасника в статутному капіталі відображає: (1) ступінь впливу акціонера на управління товариством (кількість голосів, що має учасник при голосуванні, залежить від розміру його частки в статутному капіталі товариства); (2) розмір одержуваних ним дивідендів; (3) частку в майні товариства, що виділяється при поділі майна між учасниками при ліквідації АТ²⁶. Але навряд чи є сенс визначати цю функцію як самостійну; адже вона має похідний характер від функції гарантування інтересів акціонерів.

Спираючись на вищевикладене, пропонуємо класифікувати функції статутного капіталу АТ на основні (базові) й похідні, де основними є інвестиційна функція, функція гарантії інтересів кредиторів, функція гарантії інтересів акціонерів, а похідними – функція визначення часток та облікова функція, які походять від останньої.

Зазначимо, що у чинному законодавстві України пріоритет надається закріпленню функції гарантії інтересів кредиторів, що на сьогодні не є виправданим та піддається істотній критиці²⁷. Що ж стосується таких функцій статутного капіталу, як інвестиційна та гарантування інтересів акціонерів, то вони не набули належного правового закріплення. А це, у свою чергу, негативним чином позначається на ступені забезпеченості інтересів акціонерів та самого акціонерного товариства. Вважаємо, український законодавець має переглянути функціональну спрямованість статутного капіталу та побудувати іншу більш ефективну модель його регулювання.

1. *Вінник О.М., Щербина В.С.* Акціонерне право. – К., 2000. – С.72–78; *Долінская В.В.* Уставной капитал акционерного общества // Закон. – 1997. – № 5. – С. 35; *Кашанина Т.В.* Корпоративное право: Учебник. – М., 2006. – С. 310–313; *Спасибо-Фатеева И.В.* Акционерные общества: корпоративные правоотношения. – Х., 1998. – С. 188–193; *Шиткина И.С.* Правовое регулирование уставного капитала акционерного общества // Хозяйство и право. – 1997. – № 8. – С. 122–140. 2. *Кібенко О.Р., Пендак Сарбах А.В.* Право товариств (company law): порівняльно-правовий аналіз acquis Європейського Союзу та законодавства України / Упоряд. Г. Друзенко; за наук. ред. О. Кібенко. – К., 2006. – С. 100. 3. *Кирсанов А. Н.* Порядок формирования и изменения уставного капитала по российскому и английскому праву: Дис... канд. юрид. наук. – М., 2006. – С. 68. 4. *Глибко С.В.* Сущностные признаки акционерного общества: Дис... канд. юрид. наук. – Харьков, 1995. – С. 94. 5. *Кравчук В.М.* Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства і юридичної практики. – К., 2005. – С. 503–504. 6. Там само. – С. 503–504. 7. Там само. – С. 503–504. 8. *Кирсанов А.Н.* Цит. работа. – С. 68. 9. *Сыродоева О.Н.* Акционерное право США и России (сравнительный анализ). – М., 1996. – С. 91. 10. *Тарасенко Ю.А.* Уставной капитал акционерного общества. Анализ арбитражной практики. – М., 2005. – С. 82. 11. Хоча й ми відмовляємося від законодавчої вимоги щодо мінімального розміру статутного капіталу. Це пов'язано головним чином його фіксованим (однаковим) розміром. Однак це не означає, що АТ повинно бути створене взагалі без капіталу. 12. *Белов В.А., Пестерева Е.В.* Хозяйственные общества. – М., 2002. – 333 с.; *Спасибо-Фатеева И.В.* Цит. работа; *Тарасенко Ю.А.* Уставной капитал акционерного общества. Анализ арбитражной практики. – М., 2005. – 240 с.; *Янкова О.С.* Правове регулювання статутного фонду комерційних організацій: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Донецьк, 2000. – 20 с. 13. *Тарасенко Ю.А.* Цит. работа. – С. 77. 14. *Кібенко О.Р.* Цит. праця. – С. 101. 15. *Вінник О.М.* Цит. праця. – С. 73; *Кравчук В.М.* Цит. праця. – С. 504; *Шиткина И.С.* Цит. работа. – С. 125. 16. *Ионцев М.Г.* Акционерные общества: Правовые основы имущественных отношений. Управление и контроль. Защита прав акционеров. – М., 2003. – С. 128; *Кашанина Т.В.* Цит. работа. – С. 32; *Тарасенко Ю.А.* Цит. работа. – С. 80. 17. *Тарасенко Ю.А.* Цит. работа. – С. 80. 18. *Кібенко О.Р.*

Цит. работа. – С. 100. **19.** *Єфименко А.П.* Корпоративні норми нового Цивільного кодексу // Юридичний журнал. – 2003. – № 4. – С. 40–49; *Ершов Ю.* Зачем нужен уставный капитал // ЭЖ–Юрист. – 2005. – № 31. – С. 4–8.; *Церенов Ц.В., Троценко С.А.* Российская концепция уставного капитала // Законодательство. – 1999. – № 6. – С. 45–47. **20.** *Кібенко О.Р.* Цит. работа. – С. 101. **21.** *Report of the High Level Group of Company Law Experts on a Modern Regulatory Framework for Company Law in Europe.* – Brussels: Commission of the European Communities, 2002. – P. 78 // Europe. Gateway to European Union [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://europa.eu.int/comm/internal_market/en/company/company/modern/index.htm. **22.** *Кібенко О.Р.* Сучасний стан та перспективи правового регулювання корпоративних відносин: порівняльно-правовий аналіз права ЄС, Великобританії та України: Дис. ... доктора юрид. наук. – Х., 2006. – С. 240. **23.** *Яроцкий В.Л.* Правовая природа акций как ценных бумаг: Дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 1992. – С. 58–59. **24.** *Воловик О.А.* Господарсько-правове забезпечення корпоративних інтересів: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Донецьк, 2005. – С. 9–10. **25.** *Хорт Ю.В.* Механізм захисту учасників акціонерних правовідносин через конструкцію статутного капіталу: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2009. – С. 11. **26.** *Глибко С.В.* Цит. работа. – С. 90–91. **27.** Детальніше про необхідність відходу від прокредиторської концепції статутного капіталу (де пріоритет надається захисту інтересів кредиторів) у бік проакціонерської з певними елементами протовариської див. *Хорт Ю.В.* Цит. праця. – С. 9–12, 15.